

**ПО СЛЕДИТЕ НА ФИЛОСОФСКИТЕ ИДЕИ НА КОРНЕЛИУС КАСТОРИАДИС –
ОТПЕЧАТЪКЪТ ОТ ДЕТСТВОТО И СТУДЕНТСКИТЕ ГОДИНИ**

АЛЕКСАНДРА АРАБАДЖИЕВА

В границите на българската хуманитаристика интересът към живота и философията на френския автор от гръцки произход Корнелиус Касториадис нараства с неимоверна скорост през последните години. Идеите му, в по-голямата си част формулирани и популяризирани през втората половина на миналия век, сякаш не губят своята актуалност и до днес особено с оглед на кръстопътищата, наред които водят опитите за философско осмисляне на съвременните концепции за общество и постоянното преформулиране и актуализиране на идеята за социалност. В духа на това настоятелно разпространение и все по-активна перцепция на философията на Касториадис, от значителен интерес изглеждат контекстът, в чиито условия тя бива изградена, и научният език, чийто инструментариум се използва за конструирането ѝ. Доколкото въпреки че в основата си твърдо се противопоставя на вековните във философската традиция опити за изграждане на строга каузална система (поради убеждението, че всяка подобна система е циклична и води до кръг в доказателството), философската мисъл на автора все пак се характеризира с изключителна последователност. Именно с оглед на тази ѝ особеност е изключително важно проследяването ѝ от най-ранния етап на нейното зараждане – периодът на ученическите и студентските години на автора, в който период са първите му срещи с философията, с лявата политическа перспектива и с биполярния характер на голяма част от класическите научни и философски теории. В този период се зараждат и се избистрят и основните философски въпроси, чийто отговор авторът неуморно ще търси до края на живота си. Във формулировката на тези въпроси неразделно се преплитат биографичните бележки и философското наследство – творческият и житейският контекст.

Корнелиус Касториадис е роден на 11-ти март 1922 г. в Константинопол. Въпреки първоначалния и продължителен възход на гръцката армия по време на Гръко-турската война от 1919-1922 г. – успех, който не се влияе нито от политическите

сътресения в страната, нито от колебливата подкрепа на Великите сили; все пак победоносният край е в полза на Турската държава. Това е така не само с оглед на постепенния превес на Турция на широката сцена на международните отношения (Великите сили една по една официално признават правителството на Кемал Ататюрк); не само предвид прогресивното преодоляване на политическите интриги в границите на Турция (подкрепата спрямо Ататюрк расте вътре в самата бъдеща република), на фона на което ситуацията в Гърция би могла да бъде определена като относително затишие; но най-вече заради огромните демографски, военни и морални загуби, които Гърция претърпява в края на войната. Неслучайно събитията от 1922-1923 г. остават в историята (особено гръцката) под наименованието „Малоазийска катастрофа“, по данни на Жорж Кастелан общият брой на пленените, ранените и убитите гръцки войници надхвърля 130 хил. души[1]. Това е историческият контекст, в условията на който синът на Кесарас и София Касториадис се ражда в днешен Истанбул. Както самият Касториадис обяснява в интервю[2] от 1990 г., баща му предсеща скорошното поражение на гръцката армия и няколко месеца след рождението на сина си (през юли 1922 г.) организира бягството в Атина – родния град на майката (бащата е от Константинопол). По-конкретно бащата на Касториадис е от най-източните поселения на Гърция, говори гръцки със силен местен акцент и според историческите извори се слави с „филистимския“ си нрав, а семейството на майката принадлежи към рода Папахелас от областта Месения на полуостров Пелопонес[3].

Касториадис израства в Атина – както сам споделя, „в една Атина, нямаща нищо общо с това, в което градът се е превърнал днес“[4]. Градът, в който авторът прекарва детството си, е средноголям (ок. 500 000 жители), подобен на някое южноиталианско градче – с неокласическа архитектура, прекрасни пейзажи, незамърсен и не препълнен с коли. Авторът с умиление разказва: „И през студентските ми години все още за мен бе истинско физическо удоволствие да кръстосвам под слънцето няколкото улици на централна Атина с малкото дървета по тях и да си говоря с хората[5]“. В своя реч от 1989 г. Касториадис споделя положителната си оценка по отношение на гръцкия навик да се разговаря с непознати (напр. таксиметрови шофьори[6]).

Във въвеждащата статия *Представяне на ранните есета на Корнелиус Касториадис* от сборника *Корнелиус Касториадис и радикалната демокрация*[7] Врасидас Каралис прави интересен анализ на този пръв ключов момент от биографията на Касториадис. Анализът се появява в контекста на отношението на признателност и преклонение от страна на Касториадис към друг гръцки мислител – Константинос Деспотопулос. Според Каралис двамата автори споделят сходна съдба доколкото Деспотопулос също е родом от Смирна (Измир) и и двамата спадат към едно поколение бежанци – жертви на Малоазийската катастрофа, израснали в Атина, далеч от родното си място. Творческият почин, до който води този свързващ двамата мислители елемент, е наречен от Каралис „травма на преместването и изгнаничеството“ и специално по отношение на Касториадис Каралис смята, че той тепърва предстои да бъде разискван с оглед на ролята му в интелектуалното и психологическото изграждане на автора.

След стреса покрай Малоазийската катастрофа София Касториадис страда от психическо разстройство (според Герасимос Харитопулос[8] шизофрения), но вместо да я изпратят в психиатрична клиника, бащата и синът единодушно решават да я оставят вкъщи и да се грижат за нея, докато тя обикаля из апартамента в налуден делириум[9]. Тя умира в началото на 40-те по време на немската окупация в Гърция през Втората световна война. Каралис и Харитопулос отделят значително внимание на проследяването на влиянието на двамата родители върху развитието на сина им. Семейството на Касториадис следва да се определи като буржоазно – живеят в четиристаен апартамент в Плака (стария град на Атина, спускащ се по южния и източния склон на Акропола с множество оплетени улички и сгради с неокласическа архитектура) на втория етаж на улица Ипатия 4-5, т.е. съвсем близо до улица Ермос (много популярна централна улица в Атина, където са разположени магазинчетата на търговските партньори на Кесарас Касториадис). В опита си да разследва по-задълбочено биографията на Касториадис Харитопулос търси контакт с негови сподвижници от ученическите и студентските му години в Атина. Те разказват, че въпреки че обожаваше майка си, Касториадис не се разбира твърде добре с баща си и дори по време на Втората световна война се записва като доброволец в Гръцкия червен кръст, за да постигне известна икономическа независимост от него[10].

Касториадис на свой ред в интервюто си за Агора Интернешънъл споделя: „Много неща могат да се кажат за детството ми; най-важното, което ще последва, се касае на първо място до родителите ми, които много обичах и които много ме обичаха“[11]. Тези две препратки едва ли си противоречат по някакъв съществен начин. При всички положения обаче са показателни по отношение на влиянието на семейството върху по-нататъшното развитие на автора. Майка му София свири на пиано и под нейно ръководство синът ѝ Корнелиус в ранна възраст усвоява това умение, от нея „наследява“ също и страстта към музиката и към изкуствата като цяло, а също и своята особена сензитивност по отношение на тях. Баща му е франкофон и франкофил, търговец на платове е и пренася бизнеса си от Истанбул в Атина, като и след преместването продължава да внася платове от Франция и да ги продава на едро в магазинчетата на ул. Ермос, без да поддържа собствен магазин[12]. Освен това, живял няколко години във Франция, той инкарнира своето почитание към френския език и култура у невръстния си син. Касториадис с охота разказва за най-ранните си детски спомени, когато, докато се бръсне, баща му го кара да стои до него и да рецитира популярни по онова време френски поеми наред с Платоновата *Апология на Сократ*[13]. Синът е повлиян също и от волтерианските демократични схващания на баща си е възпитан в духа на неговите антиклерикални и антироялистки възгледи. Благодарение на родителите си Касториадис има достъп до богатата библиотека[14] и обича да чете и да увеличава знанията си, които както ще се окаже в последствие, добиват същински енциклопедичен характер, но и които освен това авторът успява да удържи в една хармонична цялост. Показателен в това отношение е докладът на Едгар Морин, Джоел Уайтбук и Аксел Хонет, изнесен на симпозиум за Касториадис, проведен през 1998 г. (по повод годишнината от смъртта му): „Работата на Касториадис ще бъде запомнена със своята забележителна последователност и кохерентност, както и с изключителния си размах – „енциклопедичен“ в оригиналния смисъл на гръцката думата, доколкото ни предлага „найдея“ или образование, осигуряващо пълен кръг или цикъл на иначе фрагментализираното в сферата на науките и изкуствата познание“[15]. Йоргос Карталис (гръцки политик и министър председател) на свой ред го нарича „най-умния грък“[16]. В заключение може да

се допълни, че при всички положения в една или друга степен Касториадис повтаря стъпките на баща си – сам разказва за страха си по време на събитията от Май'68, за собственото си нетърпение да стои в задкулисието и за обстоятелствата, които му налагат все пак да го направи, в този контекст споменава, че баща му е депортиран два пъти от Франция по политически причини[17].

Не би било пресилено да се каже, че мисловно и идеологически Касториадис се изгражда в Атина, докато формулировките на идеите му и понятията, с които ги изразява, се избистрят през активния му творчески период в Париж. Интересът му към философията се появява през 1935 г., едва на тринадесетгодишна възраст[18] с прочитането на гръцки на *История на философията*[19], която по собствените му думи не представлява кой знае колко оригинален текст, а по-скоро е комбинация между трудовете на Емил Брейе[20] и на Фридрих Юберверг[21]. В контекста на споменатия по-горе преглед на ситуацията в семейството на Касториадис Каралис задълбочава започнатия от Харитопулос анализ на отношенията с бащата в допълнение към здравословното състояние на майката. Според Каралис „изглежда, че на малкия Касториадис му липсват здравите и непоклатими устои на дома – липса, която той запълва с интензивно учение и с натрупването на все повече знания“[22]. Трудно е да се прецени доколко подобни заключения са основателни и дали дори и да живееше в най-хармоничното семейство с най-здравите и широко скроени родители, Касториадис нямаше да е все така запленил от литературата и науката. Каралис все пак се опитва да открие психологическите основания за интелектуалното изграждане на автора, което не е в разрыв с общите нагласи на Касториадис предвид по-късните му занимания с психология и психоанализа. От друга страна, самият автор не дава основание за подобни заключения нито в някоя от работите си, нито в многобройните интервюта, в които с охота говори за живота си. Това, естествено, би могло да се обясни с липсата на обективна дистанция и наличната емоционална обремененост по отношение на събитията от собствения му живот и тогава тезата на Каралис би била по-доказуема. Неоспорим факт е обаче, че животът на Касториадис е труден от самото начало – повечето му биографи обясняват по този начин преждевременното му

оплешивяване (както се оказва, косата му окапва напълно още преди смъртта на майка му, а до края на живота му плешивата глава и диоптричните очила остават незаменими характерни черти на обаятелната му физиономия[23]).

Освен че учителите скоро забелязват таланта му и според Харитопулос го оставят да преминава в следващия клас по-рано отколкото връстниците му[24], юношата Корнелиус започва да посещава Атинския Университет на шестнадесет, което според Каралис е прецедент в дотогавашната история на гръцкото образование[25]. Харитопулос на свой ред го сравнява с малкия Шелинг, който също започва да посещава Тюбингенския Университет през 1780 г., т. е. преди да навърши шестнадесет[26]. В периода 1936-37 г. Касториадис завършва 8-ма Мъжка Гимназия на пл. Колиатсос и се записва в Юридическия факултет на Атинския Университет. Интересен факт е, че на кандидат-студентския изпит първи по успех е Андреас Папандреу (който в последствие става гръцки премиер, и към когото отношението на Касториадис е доста противоречиво[27]), девета е Мимика Кранаки (по-късно преподавател по философия в Париж и близка приятелка на Касториадис), а последен е Касториадис – по това време Касториадис е на шестнадесет, а Папандреу на осемнадесет. Между двамата се появява явно съперничество – еднакво себелюбив и властолюбив, те са същевременно и изключително харизматични, макар и по доста различен начин. Касториадис изпитва нескрита завист към с три години-по големия Папандреу. По непотвърдени данни един от поредните арести на Касториадис е следствие от предателство на Папандреу, който го е уличил като читател на троцкисткия вестник, в чието издаване участва самият Папандреу, и като убеден троцкист. Възможно е Папандреу просто да е бил заловен със списък на читателите у себе си. В крайна сметка Касториадис скоро е освободен и за него няма последствия, докато на Папандреу му се налага да емигрира в САЩ[28].

Тъй като, както вече бе споменато по-горе, Каралис се опитва да проследи „психологическото съзряване“ на Касториадис, той поставя акцент върху личностите, оказали влияние върху него в ранна възраст. Касториадис смята преобладаващата част от преподавателите в Атинския Университет за „неграмотни елинохристияни“[29]. Но все пак положението далеч не е така едноцветно и има много личности, които се открояват като пътеводна светлина

за интелектуалните търсения на Касториадис и го насочват преди всичко с личния си пример. В това отношение Каралис набляга на ролята на гореспоменатия Константинос Деспотопулос, когото причислява към кръг от интелектуалци, сформирани около представителя на лявото крило на неокантианската група Константинос Цацос (1899-1987) и либерално-центристкия социолог Панайотис Канелопулос (1902-1986) – и двамата хайделбергски възпитаници на Хайнрих Рикерт (след Хайделберг Канелопулос завършва също Философия на правото и Политически науки в Мюнхенския Университет). Наред с други открояващи се учени по онова време, напр. Ксенофон Золотас и Ангелос Ангелопулос, Касториадис добре познава и Константинос Цацос като лектор в Атинския Университет. Аудиториите на Цацос са винаги препълнени, а занятията му се посещават и от външни за Университета гости – свидетели разказват, че под влияние на въпросите на Касториадис достъпният език на преподаване на Цацос, постепенно става все по-сложен и трудно разбираем, докато се стига до там, че малцина в аудиторията успяват да проследят диалога им[30]. Въпреки това именно Деспотопулос е връзката на Касториадис с журнала *Архив по философия и теория на науката*[31], който Цацос и Канелопулос издават съвместно с популярния в Гърция платонистки философ Йоанис Теодоракопулос. Деспотопулос също е лектор по право в Университета до 1947 г., когато заради просъветската си ориентация е изпратен в изгнание на остров Макронисос. Касториадис на свой ред води упражнения по време на цялата Окупация пред кръг от свои по-млади по възраст състуденти, на които преподава *Пролегомени към всяка бъдеща метафизика, Науката логика и Феноменология на духа*, а приятелката му Мимика Кранаки преподава Рикерт. В този кръг са по-късно открили се гръцки общественици като Сакис Пепонис, Теофинос Франгопулос и Димитриос Цаконас.

Гореспоменатият журнал, който е официалното четиво на групата, сформирани около Цацос и Канелопулос, в голямата си част е повлиян от идеите на Рикерт, а по този начин косвено и от тези на Макс Вебер, което се превръща в повод за първа среща на Касториадис с последния чрез по онова време единственото му достъпно на гръцки език есе *Науката като призвание*[32] в превод на Йоанис Сикутрис. Касториадис обаче задълбочава познанията си върху Вебер, четейки го

не само на гръцки, но и на немски и споделя, че специално впечатление са му направили биографията, написана от съпругата Мариана Вебер (*Max Weber, Ein Lebensbild*[33]) и кратката книга на Карл Ясперс *Макс Вебер*, а по-късно (1944 г.) сам допринася за обогатяването на гръкоезичната литература върху автора, като участва в колективен превод (негов и на негов приятел – Алекос Йоанидис[34]) на това, което двамата наричат „методологическото въведение на *Икономика и общество*“[35], по-конкретно става дума за първата част от първата глава на посмъртно публикуваното съчинение на Вебер. Ролята на Макс Вебер за конструирането на социалната философия на Касториадис е неоспорима, а още по-неоспорим е контекстът, в който тя добива значение наред с първия сблъсък на Касториадис с други съвременни политически и социологически теории и техните автори – такива като Карл Маркс, Дьорд Лукач, Алфред Вебер, Ханс Фрайер и Карл Манхайм, на чиито идеи се дава публичност в гръцкия дискурс чрез публикациите в *Архив по философия и теория на науката* (особено чрез публикациите на Канелопулос) и чрез дискусиите, които те предизвикват. Въпросното конструиране се извършва в пряко отношение и към самото понятие за научност. В паралела си между Вебер и Рикерт Георги Фотев извежда заключение, което би могло да се определи като ключово във връзка със социалната онтология на Касториадис именно отнесена към схващанията му за научността: „Щом човешкият свят за разлика от природния се конституира от принципа на свободата, то в такъв случай той се води не от обективни закони, а се определя от ценностите, които имат иреално съществуване; следователно този свят се изучава, като явленията се съотнасят с ценностите, а не с обективните закони“[36]. Общото между Касториадис и Фотев е основно това, че и двамата са склонни противно на традицията в паралела между Вебер и Рикерт да търсят по-скоро разликите в теориите на двамата автори, отколкото приликите. У Касториадис конкретно тази идея се появява под влиянието на една статия на Канелопулос от 1936 г. в споменатия журнал *Архив по философия и теория на науката*, където авторът сравнява Рикерт и Вебер, поставяйки акцент върху контраста в теориите на двамата. На този етап в зародиш се появява и друга основна теза на Касториадис, която авторът ще поддържа до края на творческия си път – а именно, че е неадекватно

разделението на практически и теоретически науки. В науката единството на теория и практика е неразделно и мисловната рефлексия, конструирането на научна теория е практическо занимание не по-малко достойно от експерименталното доказателство. С оглед на тази концепция философията, например, а също и останалите „науки за духа“ като психоанализата не отстъпват по нищо на т. нар. точни науки, защото активният размисъл също е практическа дейност, изискваща огромна концентрация, каквато всъщност е и задълбоченото съзерцание. В този смисъл Касториадис говори за труда на мисълта [le travail de la pensée]. В най-ранните си работи Касториадис стига и подалеч, изказвайки тезата, че: „Теоретичната философия и науката не могат да се отделят една от друга. Науката е частен случай на философията“[37].

Влиянието на Деспотопулос върху (условно казано[38]) ранния Касториадис освен във връзка с модерната и съвременната социална философия и политика е също така много силно и по отношение на рецепцията му на гръцкия класицизъм. В това число се включват не само Платон и Аристотел, но също досократиците и ранногръцката поезика и проза. За това, от една страна, свидетелства самият Касториадис, който през 1991 г. публикува за първи път на гръцки език есето *Есхилова антропология и Софоклиево самосъздаване на индивида* в малкото томче *В чест на Константинос Деспотопулос*[39]. Явно е, че самият Касториадис много обича този текст – чете го на интердисциплинарен колоквиум, организиран от Сорбоната и провел се в Люксембургската палата в Париж (декември 1996 г.); чете го като лекция и няколко месеца преди смъртта си на конференция, организирана от Василис Ламбропулос в Щатския Университет в Охайо[40]. Преведен е на френски след смъртта на Касториадис от вдовицата му Зой Касториадис. От друга страна, за това влияние на Деспотопулос върху Касториадис свидетелства и Каралис: „Касториадис препраща към някои имена, които срещаме в ранните му есета, като Никос Казандзакис например, и използва изрази и термини, подобни на използваните от Деспотопулос в ранните му работи“[41]. Тук може би е подходящо да се спомене и ролята на друг автор в това отношение – а именно посочения по-горе като първи преводач на Макс Вебер Йоанис Сикутрис, който е изявен коментатор на Аристотеловата *Поетика* и на *Пирът* на Платон и в ролята си на такъв безспорно също е повлиял

Касториадисовия прочит на двамата антични автори. От друга страна, паралелът с идеите на Деспотопулос може да се продължи и до по-късни тези на Касториадис, чиято поява (в случай че започнем целенасочено да търсим влияния) на пръв поглед по-скоро бихме приписали на идейното му взаимодействие с Лакан – такъв е случаят, например, с идеята за несоциалния произход на значителна част социални дейности (теза, която срещаме у Касториадис в духа на заниманията му с психоанализа, но която може да се намери още у Деспотопулос), от където, от една страна, идва понятието „αυταξία“ (на български най-подходящият термин вероятно е „самооценка“) у Деспотопулос и идеята за ограничаващата роля на обществото по отношение на това понятие, но от друга страна, това е основата и на аргумента на Касториадис за активността на егото в хода на саморефлексията, т.е. че Азът не се появява в следствие и с оглед на сблъсъка с огледалния образ, който аргумент стои в основата на критиката му към Лакан[42]. В работите на Деспотопулос се натъкваме на идеите за пряка демокрация, непосредствено участие в институционалното управление, екзистенциална автономия, етичeskото задължение за борба със социалната несправедливост, поставяне на обществения дълг над инстинкта за самосъхранение[43].

Освен изброените дотук членове на интелектуалния кръг, в чиито среди намира своето място и Касториадис, са също Димитриос Капетанакис (1912-1944), който загива млад от левкемия, но за краткия си живот успява не само да се премести в Англия, но и да се прочуе там, както с любовната си връзка с английския поет Джон Лехман, така и със задълбочените си трудове върху Артур Рембо, Фьодор Достоевски и Марсел Пруст[44]; нобеловият лауреат (1979) за литература Одисеас Елитис (1911-1996); авторът на романа *Алексис Зорбас* (1946), филмиран през 1964 г. под названието *Зорба Гъркът*, Никос Казандзакис (1883-1957), който е преводач на гръцки език на Гьотевия *Фауст* и *Божествена комедия* на Данте и освен това също на косъм се разминава с Нобеловата награда за литература през 1957 г., като е задминат само с един глас от Албер Камю, същата година и той умира от левкемия подобно на Капетанакис; Йоргос Сарандарис (1908-1941), автор на популярното есе върху Достоевски и Киркегор *Човешкото присъствие* (1938). Папандреу също посещава две от сбирките. На ежеседмичните срещи по време на

управлението на Метаксас и на Немската окупация, провеждащи се всяка събота в Студентския клуб, се обсъждат теми като релевантността на древната гръцка култура и най-вече на атинската демокрация спрямо следвоенната обстановка в Гърция. Според Каралис тази изключително многолика група от интелектуалци, към която Касториадис принадлежи от ранна възраст, „формира официалната държавна идеология, особено след 1930 г.“[45]. Както ще се окаже по-късно до последния си дъх Касториадис не изоставя идеята за създаване на обществена организация от типа на атинската демокрация, която след като претърпи неизбежните ревизии, необходими за приложението ѝ към съвременното общество, би била оптималният вариант за конструиране на социума.

Така изложените факти от първите години от живота на Касториадис демонстрират, че наред с по-късни влияния от житейския контекст на автора, които определят посоката на философските му търсения, като това на Клод Лефор, Едгар Морин, Жак Лакан и др., от изключително значение са и датиращите от по-ранни изследователски периоди. Дихотомичният характер на теорията на Касториадис се заражда именно в историческия контекст на междувоенния период в разкъсаната от политически интриги Гърция – единият полюс, чийто заряд определя посоката на развитие на идеите на автора, е описаният по-горе, т.е. свързаният с академичната му дейност, а другият (като коренна противоположност на първия) се формира от ранната му политическа активност, под прякото влияние на троцкисткия лидер Спирос Стинас.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Breckman, W. (2013), Adventures of the Symbolic: Postmarxism and Democratic Theory, New York: Columbia University Press.

Bréhier, É (1965), History of Philosophy: the Hellenic and Roman Age, Chicago University Press.

Castoriadis, C (1988) Marx Today: the Tragicomical Paradox, “Solidarity – a Journal of Libertarian Socialism”, issue 17, Summer 1988, pp 7-15.

Castoriadis, C (1988) Political and Social Writings, vol. 1. 1946-1955: From Critique of Bureaucracy to the Positive Content of Socialism, Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Castoriadis, C (1997) *Done and to Be Done* in “The Castoriadis Reader”, Oxford: Blackwell Publishers.
- Castoriadis, C (2004), *On the work of Max Weber* in “Cornelius Castoriadis and Radical Democracy”, Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Castoriadis, C *From analysis of Bureaucracy to Workers’ Self-management*, available on <<http://libcom.org/book/export/html/549>>, last visit on 12.2014.
- Castoriadis, C. (1991) *The Fiction of an Economic “Rationality”* in *Philosophy, Politics, Autonomy*, Odeon, pp. 187-191, достъпна онлайн на <<https://culturalapparatus.wordpress.com/castoriadis/the-fiction-of-an-economic-rationality/>>, последен достъп 20.12.2014 г.
- Castoriadis, C. (1993), *The Suspension of Publication of “Socialisme ou Barbarie”* in “*Political and Social Writings, vol. 3, 1961-1979: Recommencing the revolution: From Socialism to the Autonomous Society*”, Minneapolis: University of Minnesota.
- Castoriadis, C. (1999), *World in Fragments: Writings on Politics, Society, Psychoanalysis and the Imagination*, Stanford: Stanford University Press.
- Castoriadis, C. (2005) *Figures of the Thinkable*, available at <<http://www.notbored.org/FTP.K.pdf>> last visited 12.2014.
- Castoriadis, C. (2007) *Figures of the Thinkable*, Stanford, California: Stanford University Press.
- Castoriadis, C. (2007), *Figures of the thinkable*, Stanford: Stanford University Press
- Honneth, A., McCarthy, Th., Offe, C. & Wellmer, A. (1997), *Cultural-Political Interventions in the Unfinished Project of Enlightenment*, Massachusetts Institute of Technology.
- Jahanbegloo, R. (1990-2008) *Cornelius Castoriadis/ Agora International Interview Cerisy Colloquium*. Partial transcription by François Loget; editing and English translation by David Ames Curtis. Available on <<http://agorainternational.org/enccaaint.pdf>>, last checked on 12.2014.
- James, C. L. R., Boggs, G. L., Chaulieu, P. (1974) *Facing Reality*, Detroit: Bewick Editions.
- Karalis, V (2004) *Cornelius Castoriadis and Radical Democracy*, Leiden: Koninklijke Brill NV.

- Kavoulakos, K. (2000) *Cornelius Castoriadis on Social Imaginary and Truth*, Crete: Crete University Press.
- Kritzman, L. D. (2006), *The Columbia History of Twentieth-Century French Thought*, New York: Columbia University Press.
- Morin, E., Whitebook, J. & Honneth, A. (Jul/Aug 1998) *Symposium: Cornelius Castoriadis (1922-1997)*. Available on: <<http://www.radicalphilosophy.com/author/edgar-morin>>, last checked on 12.2014.
- Premat, C. (2004), *A New Generation of Greek Intellectuals* in “After the Deluge: New Perspectives on the Intellectual and Cultural History of Postwar France”, Oxford: Lexington Books.
- Starr, P. (1995), *Logics of Failed Revolt: French Theory After May’68*, Stanford: Stanford University Press.
- Ueberweg, F. (1889), *History of Philosophy: from Thales to the Present Time*, New York: Charles Scribner’s.
- Ανώνυμος (2014), *Η άγνωστη νεότητα του Κορήλιου Καστοριάδη*, διαθέσιμο στη <http://eapeaedo.blogspot.com/2014/10/blog-post_739.html>, τελευταία επίσκεψη στις 12.2014.
- Καβουλάκος, Κ. (2000) *Αλήθεια, ιστορία, κοινωνία στη σκέψη του Κορήλιου Καστοριάδη*, Κρήτη: Έκδοση του Πανεπιστημίου Κρήτης.
- Κανελλόπουλος, Π. (1933), *Χάινριχ Ρίκερτ και Μαξ Βέμπερ* στο <<Αρχείο φιλοσοφίας και θεωρίας της επιστήμης>>, τεύχος 4, Αθήνα.
- Καπετανάκης, Δ. (1988) *Μυθολογία του ωραίου*, Αθήνα: Ντένιζ Χάρβεϋ Εκδόσεις
- Καστοριάδης Κ. (2000), *Η άνοδος της ασυμαντότητας*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Καστοριάδης, Κ & Ιωαννίδης, Α (1944) *Μεθοδικές βάσεις της κοινωνιολογίας* στο <<Κοινωνιολογία και Ηθική: Τριμηνιαίο όργανο της Εταιρίας Κοινωνιολογικών Σπουδών>>/ *Περιοδικόν διευθυνόμενον* υπό Ελευθεροπούλου – Δημ. Γρ. Τσάκωνα, τεύχος 2, Αθήνα.
- Καστοριάδης, Κ. (1944), *Εισαγωγή στη θεωρία κοινωνικών επιστημών*, στο <<Κοινωνιολογία και Ηθική: Τριμηνιαίο όργανο της Εταιρίας Κοινωνιολογικών Σπουδών>>/ *Περιοδικόν διευθυνόμενον* υπό Ελευθεροπούλου – Δημ. Γρ. Τσάκωνα, τεύχος 2, Αθήνα.

- Καστοριάδης, Κ. (1974) *Η πείρα του εργατικού κινήματος 2. Προλεταριάτο και οργάνωση*, Αθήνα: Οκτώβρης.
- Καστοριάδης, Κ. (1977), *Η γραφειοκρατική κοινωνία 1. Οι παραγωγικές σχέσεις στη Ρωσία*, Αθήνα: Βέργος.
- Καστοριάδης, Κ. (1977), *Η πείρα του εργατικού κινήματος 1. Πώς ν'αγωνοστούμε*, Αθήνα: Βέργος.
- Καστοριάδης, Κ. (1978) *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, Αθήνα: Κέδρος.
- Καστοριάδης, Κ. (1985), *Η γραφειοκρατική κοινωνία II. Η επανάσταση κατά της γραφειοκρατίας*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Καστοριάδης, Κ. (1986), *το περιεχόμενο του σοσιαλισμού*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Καστοριάδης, Κ. (1987), *σύγχρονος καπιταλισμός και επανάσταση*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Καστοριάδης, Κ. (1988), *Πρώτες δοκιμές*, Αθήνα: Ύψηλον.
- Καστοριάδης, Κ. (1991), *Αισχύλεια ανθρωπογονία και σοφόκλεια αυτοδημιουργία του ανθρώπου στο <<Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Δεσποτόπουλο>>*, Αθήνα: Παπαζήση
- Καστοριάδης, Κ. (1991), *Τα σταυροδρόμια του λαβύρινθου*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Καστοριάδης, Κ. (1992) *Ο θρυμματισμένος κόσμος*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Λούβαρης, Ν. Ι. (2008) *Ιστορία της φιλοσοφίας*, Νίκας/ Ελληνική Παιδεία Α. Ε.
- Νούτσος, Π. (1990) *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1976*, Αθήνα: Γνώση.
- Οικονόμος, Γ. Ν. (2006) *Χαρακτηριστικοί σταθμοί στη ζωή του Κ. Καστοριάδη, <<Νέα κοινωνιολογία>>*, τεύχος 43 (χειμόνας).
- Πεφάνης, Γ. (2013) *Φιλοσοφικές παρατηρήσεις του Καστοριάδη στην τραγωδία*, διαθέσιμο στο <<https://ekivolosblog.wordpress.com/2013/...>>, τελευταία επίσκεψη στις 12.2014.
- Συκουτρής, Ι. (1933), *Η επιστήμη ως επάγγελμα*, Αθήνα: Μέλισσα.
- Τάσης Θ. (Ιανουάριος – Μάρτης 2007) *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα: Ο Κορνήλιος Καστοριάδης την περίοδο 1947-1967*, Θέσεις, τεύχος
- Χαριτόπουλος, Γ. (2004) *Κορνήλιος Καστοριάδης (Κριτική επισκόπηση της σκέψης του)*, Αθήνα: Ύψιλον.

Арабаджиева, А. (2014), „Кръстопътищата на лабиринта: из живота и философското наследство на Корнелиус Касториадис, предстояща публикация в онлайн списание Риторика и комуникации.

Кастелан, Ж. (2003) *История на Балканите*, София: Хермес

Касториадис, К. (2012), *Проблемът на демокрацията днес*, <<http://www.lifeaftercapitalism.info/politicalvisions/36-direct-democracy/237-the-problem-of-democracy-today-castoriadis>>, последно достъпна на 20.12.2014 г.

Фотев, Г. (2002) *История на социологията*, т. 2, София: Труд.

БЕЛЕЖКИ

- [1] Кастелан, Ж. (2003) *История на Балканите*, София: Хермес, с. 416.
- [2] Jahanbegloo, R. (1990-2008) *Cornelius Castoriadis/ Agora International Interview Cerisy Colloquium*. Partial transcription by François Loget; editing and English translation by David Ames Curtis. Available on <<http://agorainternational.org/enccaiint.pdf>>, last checked on 20.12.2014.
- [3] Ανώνυμος (2014), *Η άγνωστη νεότητα του Κωνήλιου Καστοριάδη*, διαθέσιμο στη <http://eapeaedo.blogspot.com/2014/10/blog-post_739.html>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014. От източника не става ясно дали родът е същият, от който произхожда Алексос Папахелас – прочут гръцки разследващ журналист, който понастоящем е изпълнителен директор на най-популярния гръцки ежедневник *Катимерини*.
- [4] Jahanbegloo, R. (1990-2008) *Cornelius Castoriadis/ Agora International Interview Cerisy Colloquium*. Partial transcription by François Loget; editing and English translation by David Ames Curtis. Available on <<http://agorainternational.org/enccaiint.pdf>>, last checked on 20.12.2014.
- [5] Пак там.
- [6] Български превод на публикуваната в поседствие статия въз основа на речта: Касториадис, К. (2012), *Проблемът на демокрацията днес*, <<http://www.lifeaftercapitalism.info/politicalvisions/36-direct-democracy/237-the-problem-of-democracy-today-castoriadis>>, последно достъпна на 20.12.2014 г.
- [7] Karalis, V (2004) *Cornelius Castoriadis and Radical Democracy*, Leiden: Koninklijke Brill NV, p. 10.

- [8] Χαριτόπουλος, Γ. (2004) *Κορνήλιος Καστοριάδης (Κριτική επισκόπηση της σκέψης του)*, Αθήνα: Ύψιλον, σ. 26.
- [9] Ανώνυμος (2014), *Η άγνωστη νεότητα του Κονήλιου Καστοριάδη*, διαθέσιμο στη <http://eapeaedo.blogspot.com/2014/10/blog-post_739.html>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014.
- [10] Χαριτόπουλος, Γ. (2004) *Κορνήλιος Καστοριάδης (Κριτική επισκόπηση της σκέψης του)*, Αθήνα: Ύψιλον, σ. 26. Тази информация се потвърждава и от цитираната на няколко места тук анонимна статия (Ανώνυμος (2014), *Η άγνωστη νεότητα του Κονήλιου Καστοριάδη*, διαθέσιμο στη <http://eapeaedo.blogspot.com/2014/10/blog-post_739.html>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014), за данните в която се твърди, че са взети от изчерпаната и почти невъзможна за откриване публикация на Мелетис Μελετοпуλος *Необятният Касториадис: Μελετόπουλος, Μ. (2005), Ο ατείρευτος Καστοριάδης*, Αθήνα: Νέα Πολιτική.
- [11] Jahanbegloo, R. (1990-2008) *Cornelius Castoriadis/ Agora International Interview Cerisy Colloquium*. Partial transcription by François Loget; editing and English translation by David Ames Curtis. Available on <<http://agorainternational.org/enccaiint.pdf>>, last checked on 20.12.2014
- [12] Ανώνυμος (2014), *Η άγνωστη νεότητα του Κονήλιου Καστοριάδη*, διαθέσιμο στη <http://eapeaedo.blogspot.com/2014/10/blog-post_739.html>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014.
- [13] Jahanbegloo, R. (1990-2008) *Cornelius Castoriadis/ Agora International Interview Cerisy Colloquium*. Partial transcription by François Loget; editing and English translation by David Ames Curtis. Available on <<http://agorainternational.org/enccaiint.pdf>>, last checked on 20.12.2014.
- [14] За повече информация относно книгите, до които е имал достъп в най-ранна възраст и които в една или друга степен са определили по-късните му интереси, виж пак там.
- [15] Morin, E., Whitebook, J. & Honneth, A. (Jul/Aug 1998) *Symposium: Cornelius Castoriadis (1922-1997)*. Available on: <<http://www.radicalphilosophy.com/author/edgar-morin>>, last checked on... (курсив на автора).
- [16] Ανώνυμος (2014), *Η άγνωστη νεότητα του Κονήλιου Καστοριάδη*, διαθέσιμο στη <http://eapeaedo.blogspot.com/2014/10/blog-post_739.html>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014

- [17] „макар че не е бил член на С. или В. (Социализъм или Варварство – А.А)“ в Jahanbegloo, R. (1990-2008) *Cornelius Castoriadis/ Agora International Interview Cerisy Colloquium*. Partial transcription by François Loget; editing and English translation by David Ames Curtis. Available on <<http://agorainternational.org/enccaiint.pdf>>, last checked on 20.12.2014.
- [18] Castoriadis, C (1997) *Done and to Be Done* in “The Castoriadis Reader”, Oxford: Blackwell Publishers, p. 371.
- [19] Няколко години по-късно в интервюто си за Агора Интернешънъл Касториадис уточнява, че става дума за *История на философията* на Николаос Луварис (Λούβαρης, Ν. Ι. (2008) *Ιστορία της φιλοσοφίας*, Νίκας/Ελληνική Παιδεία Α. Ε.). За повече информация по този въпрос виж: Jahanbegloo, R. (1990-2008) *CorneliusCastoriadis/ Agora International Interview Cerisy Colloquium*. Partial transcription by François Loget; editing and English translation by David Ames Curtis. Available on <<http://agorainternational.org/enccaiint.pdf>>, last checked on 20.12.2014.
- [20] АНГЛ. издание: Bréhier, É (1965), *History of Philosophy: the Hellenic and Roman Age*, Chicago University Press (transl. ; фр. изд-е: Bréhier, É (1928), *Historie de la Philosophie, Tome I: L'Antiquité et le Moyen Age*, Paris: Librairie Félix Alcan.
- [21] АНГЛ. изд-е: Ueberweg, F. (1889), *History of Philosophy: from Thales to the Present Time*, New York: Charles Scribner's Sons; немско изд-е: Ueberwegs, F. (1903), *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Erster Theil. Das Altertum*. Ernest Seigfrid Mittler und Son.
- [22] Karalis, V (2004) *Cornelius Castoriadis and Radical Democracy*, Leiden: Koninklijke Brill NV, p. 10.
- [23] Ανώνυμος (2014), *Η άγνωστη νεότητα του Κονήλιου Καστοριάδη*, διαθέσιμο στη <http://eapeaedo.blogspot.com/2014/10/blog-post_739.html>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014.
- [24] Χαριτόπουλος, Γ. (2004) *Κορνήλιος Καστοριάδης (Κριτική επισκόπηση της σκέψης του)*, Αθήνα: Ύψιλον, σ. 26.
- [25] Karalis, V (2004) *Cornelius Castoriadis and Radical Democracy*, Leiden: Koninklijke Brill NV, p. 10.

[26] Χαριτόπουλος, Γ. (2004) *Κοινήλιος Καστοριάδης (Κριτική επισκόπηση της σκέψης του)*, Αθήνα: Ύψιλον, σ. 26.

[27] Интересна в това отношение е статията на Касториадис, преведена и на български през 2012 г. [Касториадис, К. (2012), *Проблемът на демокрацията днес*, <<http://www.lifeaftercapitalism.info/politicalvisions/36-direct-democracy/237-the-problem-of-democracy-today-castoriadis>>, последно достъпна на 20.12.2014 г.], където Касториадис разказва за случка с таксиметров шофьор, който наивно величае Папандреу, а освен това в този контекст споменава и България, иронизирайки иначе интелigentния таксиметров шофьор и разказа му как „българското правителство има големи финансови проблеми и са поканили Андреас (Папандреу – А. А.), за да оправи нещата за тях”. В първоначалния си вид въпросната статия е лекция пред широка аудитория и това обяснява нейната „разчупеност” и свободния ѝ изказ.

[28] Ανώνυμος (2014), *Η άγνωστη νεότητα του Κοινήλιου Καστοριάδη*, διαθέσιμο στη <http://eapeaedo.blogspot.com/2014/10/blog-post_739.html>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014.

[29] Пак там.

[30] Пак там.

[31] *Αρχείο φιλοσοφίας και θεωρίας της επιστήμης* – издава се между 1929-1940 г. Самият Канелопулос публикува във въпросния журнал една статия върху Макс Вебер, която може да се счита за първата публикация на гръцки по темата, понеже предхожда превода и въведението на Сикутрис от същата година, споменати по-долу: Κανελλόπουλος, Π. (1933), *Χάινριх Ρίκερτ και Μαξ Βέμπερ* στο <<Αρχείο φιλοσοφίας και θεωρίας της επιστήμης>>, τεύχος 4,σσ 365-370, Αθήνα.

[32] Малко по-късно същата година текстът е преиздаден самостоятелно: Συκουτρής, Ι. (1933), *Η επιστήμη ως επάγγελμα*, Αθήνα: Μέλισσα.

[33] Картина на живота, биография.

[34] По това време Касториадис освен френски и гръцки говори добре и немски, все пак в по-късен коментар (от 1988 г.) върху този първи превод той изказва признателността си към съдействието на А. Йоанидис: „Преводът нямаше как да бъде предприет без изключителната помощ на приятеля ми Алекос Йоанидис. При наличните обстоятелства за мен би било невъзможно да обхода целия текст в детайли“. Castoriadis, С

(2004), *On the work of Max Weber* in “Cornelius Castoriadis and Radical Democracy”, Leiden: Koninklijke Brill NV, p. 37.

[35] Καστοριάδης, Κ & Ιωαννίδης, Α (1944) *Μεθοδικές βάσεις της κοινωνιολογίας* στη <<Κοινωνιολογία και Ηθική: Τριμηνιαίο όργανο της Εταιρίας Κοινωνιολογικών Σπουδών>>/Περιοδικόν διευθυνόμενον υπό Ελευθεροπούλου – Δημ. Γρ. Τσάκωνα, τεύχος 2, σσ 112-140; Αθήνα. После следва авторски текст на Касториадис върху основите на социологията: Καστοριάδης, Κ *Εισαγωγή στη θεωρία κοινωνικών επιστημών*, στο <<Κοινωνιολογία και Ηθική: Τριμηνιαίο όργανο της Εταιρίας Κοινωνιολογικών Σπουδών>>/Περιοδικόν διευθυνόμενον υπό Ελευθεροπούλου – Δημ. Γρ. Τσάκωνα, τεύχος 2, σσ 141-150; Αθήνα.

[36] Фотев, Г. (2002) *История на социологията*, т. 2, София: Труд, с. 297.

[37] Καστοριάδης, Κ *Εισαγωγή στη θεωρία κοινωνικών επιστημών* στη <<Κοινωνιολογία και Ηθική: Τριμηνιαίο όργανο της Εταιρίας Κοινωνιολογικών Σπουδών>>/Περιοδικόν διευθυνόμενον υπό Ελευθεροπούλου – Δημ. Γρ. Τσάκωνα, τεύχος 2, σσ 141-150; Αθήνα (σ. 141).

[38] Деленето на творчеството на даден автор на ранно и късно, като понякога коментаторите обособяват дори междинни (средни) периоди е доста оспорвана практика в история на философията. В случая с Касториадис е практически некоректно да се говори за ранен или късен творчески период с оглед на факта, че от началото на заниманията си до самата си смърт Касториадис се вълнува от едни и същи въпроси и докрай остава повлиян от тенденциите, които го занимават в началната степен на неговото философско образование, като новите елементи, които се появяват с течение на времето, по-скоро надграждат предходните му занимания с един или друг проблем. Това най-ясно си личи в цитираната по-горе оценка на сподвижника му от периода на *Социализъм или варварство* Едгар Морин. И все пак, при опит да се представи детайлно и автентично градацията на философската мисъл на автора няма как да се пренебрегне факта, че има известна периодизация на увлеченията и традициите, които следва – веберианизъм, марксизъм, социализъм, троцкизъм, а в последствие започват и заниманията му с психоанализа; поетическият патос ту неимоверно градира и става определящ за стила му на писане, ту внезапно избледнява, отстъпвайки на прецизни социологически и икономически методи на изследване и

концептуални рамки. Показателно в това отношение е едно интервю за френския журнал *Лутер*, където в контекста на критиката, упражнявана от страна на Касториадис по отношение на класическия марксизъм, преди да зададе поредния си уточняващ въпрос, интервюиращият коментира: „...четейки работите ви, които очевидно търпят развитие във времето и за щастие разгръщат мисъл в състояние на непрекъсната еволюция...“. Интервюто е взето на 23-ти март 1983 г. за броя, отговарящ на периода май-август с.г., през 1984 г. е преведено на английски от Франко Шиавони за януарския брой на австралийското списание *Единадесети тезис*. Последната публикация на интервюто, извършена след редакция на Касториадис: Castoriadis, C (1988) *Marx Today: the TragicalParadox*, “Solidarity – a Journal of Libertarian Socialism”, issue 17, Summer 1988, pp 7-15 (p. 13).

[39] Кαστοριάδης, Κ. (1991), *Αισχύλεια ανθρωπογονία και σοφόκλεια αυτοδημιουργία του ανθρώπου* στο <<Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Δεσποτόπουλο>>, Αθήνα: Παπαζήση. Повече върху заниманията на Касториадис с темата за Атинската трагедия в статията: Πεφάνης, Γ. (2013) *Φιλοσοφικές παρατηρήσεις του Καστοριάδη στην τραγωδία*, διαθέσιμο στο <<https://ekivolosblog.wordpress.com/2013/05/19...>>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014.

[40] Тази информация научаваме от бележка под линия към изданието на английския превод на текста в Castoriadis, C. (2007) *Figures of the Thinkable*, Stanford, California: Stanford University Press (p. 6), transl. Helen Arnold, както и Castoriadis, C. (2005) *Figures of the Thinkable* в превод на Дейвид Еймс Къртис, достъпен на <<http://www.notbored.org/FTPΚ.pdf>>, последно посещение на 20.12.2014 г.

[41] Karalis, V (2004) *Cornelius Castoriadis and Radical Democracy*, Leiden: Koninklijke Brill NV, p. 18. Виж също и стр. 9, 10, 13, 50 в същото издание.

[42] Повече по темата в: Арабаджиева, А. (2014) „*Κръстопътищата на лабиринта*“: из живота и философското наследство на Корнелиус Касториадис”, предстояща публикация в онлайн списание *Риторика и комуникации*.

[43] В по-обобщен вид идеите на Деспотопулос са достъпни в следното късно интервю: Βένη Παπδημητρίου (1999), *Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος, Ακαδημαϊκός, Καθηγητής Φιλοσοφίας*,

διαθέσιμη σε < <http://www.giannena-e.gr/>>, τελευταία επίσκεψη στις 20.12.2014.

[44] Най-известното му съчинение със забележителен отзвук, както в Гърция, така и в Англия е *Μυθολογία на красивото*: Καπετανάκης, Δ. (1988) *Μυθολογία του ωραίου*, Αθήνα: Ντένιζ Χάρβεϋ Εκδόσεις.

[45] Karalis, V (2004) *Cornelius Castoriadis and Radical Democracy*, Leiden: Koninklijke Brill NV, p. 9.